

Recenzió Deli Gergely: *Just Living – Towards an Ethics-based Legal Theory* című könyvéről

„*Mi a jog?*” – idézi Hart híres felvetését^[1] Deli Gergely *Just Living*, azaz *Igazan élni* című könyve. A kérdés tulajdonképpen a könyv középpontjában is áll egyben, hiszen a könyv célja egy új jogelmélet és ezáltal a jog egy új definíciójának megalkotása különböző jogfilozófiai nézőpontok ismertetésén, ütköztetésén és végül integrálásán keresztül. A kérdés vizsgálatát a könyv felütésében felvetett örök dilemma hívja életre: „Hogyan éljük az életünket?”. A probléma értelemszerűen etikai töltetű, és számos elmélet és filozófia létezik, amelynek célja az, hogy választ adjon arra, hogy hogyan kellene helyesen élnünk az életünket. A könyv azonban egyetlen prizmán át szemlélve vizsgálja a helyes élet koncepcióját, és ez a prizma a jog. Célkitűzése tehát nem más, mint egy etikai jogelmélet lefektetése, azaz tulajdonképpen arra kínál magyarázatot, hogy mi is a jog, és hogy miképpen szolgálhat a jog etikai iránymutatásként az érző és gondolkodó ember számára.

A könyv struktúráját tekintve három fő részre oszlik, és ez a váz egyben a módszertan kereteit is meghatározza. Először az emberi viselkedés lehetséges elméleteit mutatja be történelmi modelleken keresztül. Ezzel egy olyan alapot fektet le, amellyel az emberi természet jogelméleti szempontból érthetővé, magyarázhatóvá válik – ez a megértés pedig elengedhetetlen bármilyen etikai elmélet számára. Ezután a jogpozitivizmus problémáját vizsgálja etikai szemszögből, amelynek tükrében egyben lefekteti az etikai jogelmélet alapvetéseit. Végül az így meghatározott etikai jogelméletet különböző jogi, illetve morális dilemmák vizsgálatán keresztül teszi próbára, amely során tulajdonképpen alátámasztja az új jogelmélet gyakorlati alkalmazhatóságát is.

A fenti módszertan átgondolt és logikus ívet ad az elméleti fejtegetésnek, ami szükséges is, hiszen egy teljesen új jogi szemlélet kidolgozása – illetve annak az olvasó általi megértése – nem egyszerű feladat. A struktúra logikája viszont gördülékenyen vezet végig az olvasót az évezredek elméleteit felölelő elméleti okfejtésen, amely egészen az antik görög filozófiától a modern közgazdaságtani szemléletig bezárólag ütköztet számos álláspontot, és végül szinkretizálja azokat az új etikai jogelmélet megalkotása érdekében. A mű a számos tudományos álláspont ismertetésén keresztül teljes képet ad az etikus jogelmületről, és

[1] Herbert, 1978; 1994, 1.

tulajdonképpen a három fő logikai rész önmagában is egy-egy különálló egységet képez, amelyek megalapozottságuk tekintetében akár saját tanulmányt vagy könyvet képezhetnének.

A könyv elméleti megalapozottsága nem meglepő, hiszen a szerző az egyes felhasznált tudományágakkal – így például a római joggal^[2] vagy a jogi közgazdaságtannal^[3] – külön-külön is részletekbe menően foglalkozott, és tulajdonképpen ennek a tudományos munkának az eredménye az a jogelméleti ötvözet, amelyet a könyv ismertet. Talán a könyv első részében – az emberi viselkedés magyarázatának bemutatása során – érezhető ez a leginkább, ugyanis itt számos, akár teljesen ellentétes elméleti álláspont szembeállításával és egyeztetésével kerül bemutatásra az etikai jogelmélet központi problémája: az ember és az emberi viselkedés a jog viszonylatában.

A viselkedéstanok körében négy lehetséges modellt tár elénk a könyv, amelyek közül az első Arisztotelész etikai filozófiája. A fejezetben megismerhetők az elmélet fontosabb elemei, amelyek középpontjában a másoknak való károkozás áll. A könyv ennek során a Nikomakhoszi Etikából merít, amely kapcsán meghatározza a károkozás lehetséges módjait. Az arisztotelészi elmélet szerint az ember mind racionális, mind emocionális indíttatásból képes másoknak kárt okozni,^[4] és ebből az alapvetésből a könyv igen fontos megállapításra következtet: arra, hogy az arisztotelészi etika alapján az emberi viselkedés meghatározó eleme egyúttal az értelem és az érzelem is. Ez az alapvetés vezet a következő fontos logikai lépcsőfokhoz, amely szerint – mivel az emberi értelem és érzelem egyaránt meghatározó tényező a viselkedés vizsgálatakor – a jogi értelemben vett bűnösség mércéje az ember jelleme,^[5] azaz pszichéje értelmi és érzelmi elemeinek összessége.

A második viselkedési modellel éles kontrasztot állít a könyv Arisztotelész értelmi és érzelmi állapotot egyaránt értékelő felfogásával szemben, hiszen itt már a modern közgazdaságtan *homo oeconomicus*-át^[6] veszi górcső alá. A *homo oeconomicus* – szemben Arisztotelész érző emberével – abszolút racionális lény, emiatt az érzelmi indíttatásoktól teljesen mentes. Egyetlen mozgatórugó vezérel: cselekvéseinek tökéletes optimalizálása gazdasági érdekeinek megfelelően. Ez a végletekig racionális emberkép viszont önmagában értelemszerűen nehezen lenne alkalmas az etikai vizsgálódásra, ezért a könyv párhuzamot állít a racionalitáson alapuló viselkedés Posner neoklasszikus közgazdaságtanában megjelenő modellje^[7] és a viselkedési közgazdaságtan pragmatikusabb megközelítése között. A párhuzam kézenfekvő, hiszen a viselkedési közgazdaságtan kvázi antitézisként reagál a *homo*

[2] Ld. Deli, 2014; Deli, 2015; Deli – Cserne, 2009.

[3] Ld. Deli – Kemény – Tóth, 2020; Deli, 2016.

[4] Arisztotelész, Nikomakhoszi Etika, 1135b 1.

[5] Ld. Arisztotelész, Rh. 2.1.4.

[6] A kifejezést először John Stuart Mill felfogásának jellemzésére használták, ld. Mill, 1984, 1.

[7] Ld. Posner, 1973, 3-4.

oeconomicus emberképére, és magyarázatot nyújt arra, hogy a fogyasztó miért is viselkedik úgy a gyakorlatban, ahogy – azaz esetenként akár teljesen irracionálisan.

A következő fejezet a római életfelfogást mutatja be. Itt a sztoicizmus a központi filozófia: az emberi élet akkor jó, ha összhangban áll a természeti renddel – ez pedig akkor valósulhat meg, ha az ember képes kordában tartani ösztönös indulatait. A római jogi sztoikus felfogás annyiban sajátos, hogy az államérdék kiemelt szerephez jut benne, tehát lényege az, hogy az állam maga legyen jó. Az állam pedig akkor lesz jó, ha annak állampolgárai maguk is erényesek. A fejezet ezután a római jogi etikai felfogás ismertetésére gyakorlati példákat, illetve problémákat vet fel. Ezek közül kiemelt helyet tölt be a közgazdaságtani modellhez is visszacsatoló római jogi árelmélet ismertetése, amely különbséget tett az aktuális piaci ár, valamint az átlagár között a méltányos elszámolás biztosítása érdekében. Ennek alátámasztásául számos olyan esetet, illetve jogforrást tárgyal a könyv, amely külön kezeli a két árfelfogást.^[8] A szerző ezeken a példákon keresztül rávilágít arra, hogy a római jog szabályrendszere milyen mély közgazdaságtani megértésről tanúskodik.

A viselkedési modellek közül az utolsó a tomista szemlélet bemutatása. A szerző Aquinói Szent Tamás filozófiájának ismertetésével a keresztény etika alapvető erényét, a szeretetet emeli be elméletébe. A könyv itt bemutatja a tomista etika kapcsolatát a joggal: minden ember kötelessége a jog követése, azonban csak az etikus ember cselekszik erényesen. A szerző itt is párhuzamot állít a közgazdaságtannal: amíg a közgazdaságtan szerint az egyéni érdekek, az egyén önzése önmagában is egyensúlyhoz vezethetnek a szabad versenyen keresztül, addig a tomista felfogásban az egyén személyes erényessége is szükséges az etikus élethez. A kapzsiság itt tehát nem mozgatórugó, hanem az erény által korlátozandó bűn.

A viselkedési modellek bemutatásával a szerző meghatározza azokat az elméleti alapokat, amelyek a jogpozitívizmus etikai értékeléséhez szükségesek. A második fejezetben ugyanis Murphy jogfilozófiáról és jogpozitívizmusról alkotott elméletének^[9] ismertetésével és bírálatával a szerző bevezeti a könyv legfontosabb tézisé: a jogpozitívizmus etikai értékelését és kritikáját. Ennek során ismerteti a jogpozitívizmus kelsenianus, illetve harti elméleteit, majd szembeállítja azokkal Dworkin pozitívizmuskritikáját. A szerző következtése szerint ugyanis a Murphy által ismertett pozitivisták jogelmélet igazán csak egy liberális demokráciában értékelhető, viszont egy – hazánkéhoz is hasonló – államtörténet kontextusában nehezebben alkalmazható. Ennek alapja az a történelmi tapasztalat, hogy egy diktatórikus szuverén állam abszolút hatalmát a jogállamiság eszméje képtelen korlátozni, így ezekben az államokban

[8] Példaként szolgál többek között a *lex Falcidia* és a *lex Rhodia*.

[9] Murphy, 2014.

a jog morális értelmezése szükséges. Ennek bizonyítására találó példa a berlini falnál leadott gyilkos lövések esete, amelynek bemutatása rávilágít a pozitívista felfogás legfőbb korlátjára: magára a pozitív jogra, amennyiben az embertelensége révén saját jogalanyai ellen fordul.

A pozitívizmussal szemben a szerző ismét Aquinói Szent Tamás jogfilozófiájára utal vissza. A tomista jogfilozófia ugyanis elfogadja a pozitív jog önmagából fakadó kötőerejét, azonban etikai elemekkel vegyíti azt. Az elmélet elhatárolja a normák jogi, morális és etikai jellegét. A szerző, Dworkinhoz hasonlóan, moralitás alatt azt érti, hogy miképp kell másokkal szemben viselkednünk, míg etika alatt azt, hogy miképp élünk helyes életet. Etikai kötelezettséget csak a természetjogból dedukcióval nyert jogi normák keletkeztetnek, míg a természetjoggal semleges viszonyban álló induktív jogi normáknak morális kötelező ereje van, amely a norma jogi jellegéből, pozitív jogi státuszából fakad. Azok a normák, amelyek viszont ellentétesek a természetjoggal, csupán jogi kötőerővel rendelkeznek, etikai és morális kötelezést viszont nem tartalmaznak. A hidegháború alatt a berlini határőröket jutalmazták a brutalitásukért, így a tisztán pozitív felfogás képtelen lett volna megoldást nyújtani a kérdés jogi kezelésére – emiatt a szerző szerint szükségszerű etikai nézőpontok beemelése a jogértelmezésbe.

Murphy és Aquinói Szent Tamás elméleteinek szembeállítására alapján a szerző összefoglalja az etikai jogelmélet alapvető téziseit. A legfontosabb kijelentés talán az, hogy az ember – egy etikus, érző lény – csak akkor követi a jogot, ha az saját személyes etikájával összhangban áll. A jogkövetés egyén általi etikai alapú elutasítása azonban értelemszerűen nem érvényteleníti a jogot, így nem is fosztja meg pozitív jellegétől, de lehetőséget adhat a jog megváltoztatására. Ezáltal az elmélet egy individuális etikai szemléleten keresztül tulajdonképpen szintetizálja a pozitívizmus téziséit és a non-pozitívizmus antitéziséit.

Végül a szerző az így megalkotott elméletet három próbatételnek veti alá, ahol bemutatja, hogy az etikai jogelméleti megközelítés milyen módon képes megoldani az etikai partikularizmus, a redisztribúció, illetve az egyéni önzés kontra altruizmus kérdéseit.

Összességében a mű teljes ívet alkot: a cselekvési modelleken keresztül bemutatja az etikai jogszemlélet kereteit, amelyeket később a pozitívizmus vizsgálatokor elméletének megalapozására használ fel. A pozitívizmus kritikája során kialakítja saját álláspontját: az etikai jogelméletet, amely képes kezelni a pozitívizmus által feloldhatatlannak tűnő problémákat. Ezáltal a szerző arra az örök kérdésre nyújt egy lehetséges választ, hogy mi is a jog tulajdonképpen – értelmezésében egy eszköz arra, hogy helyesen éljünk: *honeste vivere!*

IRODALOMJEGYZÉK

- Deli Gergely – Cserne Péter (2009): Law and Morality in the Regulation of Contracts: Lessons from Ancient Rome. In: *Social Science Research Network*. 2009. november 1. (elektronikus formátum).
- Deli Gergely – Kemény Gábor – Tóth József (szerk.) (2020): *Bevezetés a jog viselkedési közgazdaságtani elemzésébe*. Budapest.
- Deli Gergely (2014): *Salus rei publicae: A helyes döntés kritériuma a római magánjogban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Deli Gergely (2015): *Salus rei publicae: Als Entscheidungsgrundlage des römischen Privatrechts*. Medium Kiadó, Budapest.
- Deli Gergely (szerk.) (2016): *Ésszel az észszerűtlenségben: Aktuális társadalmi problémák viselkedési közgazdaságtani megközelítésben*. Jogállam és Igazság Nonprofit Kft., Budapest.
- Hart, Herbert L.A. (1978, 1994): *The Concept of Law*. Clarendon Press, Oxford.
- Mill, John Stuart (1973): On the Definition and Method of Political Economy. In: Daniel M. Hausman (1984): *The Philosophy of Economics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Murphy, Liam B. (2014): *What makes law Law. An Introduction to the Philosophy of Law*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Posner, Richard (1973): *Economic Analysis of Law*. Little Brown and Co, New York.

HERBARIUM. AZ FÁKNACFŰV

EKNEC NEVEKRŐL, TERMESZETEK-
ről és hasznairól, Magyar nyelvre, és ez
rendre hozta az Doctorec Könyveiből
az Horhi Melius Peter.

Nyomtatott Colofuárát Heltai Cásparne
Műhelyebé, .i. 5. 78. Eftendöben.

Melius Péter Herbáriumának címlapja